

Gesprek over de 'klassieke' en de 'alternatieve' school

Twee werelden die elkaar ontmoeten, dan verwacht je le choc des idées waarna het licht al dan niet aanflitst.

De vraag blijft open want de twee werelden waar wij het over hebben, leven op dezelfde planeet: de wereld van het klassieke basis-onderwijs en die van de onafhankelijke of alternatieve scholen.

Op een uitgespaarde zaterdagochtend brachten wij twee adviseurs van het Gentse stedelijk onderwijs, Luc Heyerick en Armand Demeyer rond de tafel samen met Marc Decler, onderwijzer in de Gentse 'onafhankelijke' school, *De Buurt*.

Een confrontatie tussen de theorie van het haalbare en de praktijk van het onhaalbare. De synthese daarvan komt misschien nog ooit maar wat vandaag onder meer tussen droom en daad staat krijgt u deels in de persoonlijke opvattingen van dit trio.

Als aperitiefje dient te volstaan dat de drie heren vinden dat het onderwijs zijn emancipatorische rol slecht speelt. De kleur en de inhoud van het gesprek worden echter sterk bepaald door hun beroepssituatie. Een man als Demeyer trekt scherpe breuklijnen tussen externe en interne democratisering van het onderwijs waarbij hij felle scepsis uit wat de externe democratisering of de doorstroming van arbeiderskinderen naar hogere onderwijsvormen betreft. Maar over de evolutie van het basis-onderwijs is hij nogal optimistisch omdat het een schoolvorm is waarin niet 'geselecteerd' wordt. Kortom, binnen de basisschool is zinnig werk te leveren opdat meer kinderen, inzonderheid arbeiderskinderen er meer zouden kunnen uithalen.

Dat op zich vormt al een sterk contrast met de vaststelling van onderwijzer Decler die duidelijk maakt dat de alternatieve scholen juist ontstaan zijn doordat er geen marge voor vernieuwing was in de voorbije jaren binnen de

bestaande zuilen, of ze nu vrij, rijks of gemeentelijk heten. Een vernieuwing die in zijn optiek zowel te maken heeft met externe als met interne democratisering omdat die in wezen niet te scheiden zijn.

De derde man in het debat ten slotte, Heyerick, luisterde even en besloot met enige treurnis dat de kloof tussen 'klassiek' en 'onafhankelijk' toch zo groot is. Een kloof die moet worden gedicht als de alternatieven tenminste enige invloed willen uitoefenen op de grote neten.

Laat ons dit laatste de geest van het gesprek noemen want het was geenszins de bedoeling te gaan polariseren of twee onderwijsmodellen, stedelijk en *De Buurt*, met mekaar te vergelijken. Een onmogelijke opgave trouwens omdat de vergelijking te veel onbekenden telt en dwarsverbindingen soms niet te leggen zijn. Wij noemen er enkele: het gemeentelijk onderwijs dat gekneld zit in reglementen, wetten en politici die soms de dienst uitmaken. Een onafhankelijke school die zonder centen een experiment opzet en leerkrachten moet 'honoreren' met BTK-stelsels of vrijstelling van stempelcontrole.

Het is derhalve niet toevallig dat iedereen in stilte hoopt dat aan weerskanten een aantal ongerijmdheden uit de weg worden geruimd zodat diepgaande dialoog, uitwisseling van resultaten of discussie over opties wel diepgaand kan gebeuren.

Boven alle verschilpunten staat derhalve de zorg om het basisonderwijs te verbeteren. Wat is jullie drijfveer daartoe?

A. Demeyer: Ik ging als een late roeping naar de universiteit. De meester-knecht verhouding, het gelijk hebben omdat en alleen omdat je hoger geplaatst bent is daar aan de unief wezenlijk geweest voor mijn motivatie. Niet de levensvreemdheid van de universiteit. De uni-

versiteit mag voor mijn part levensvreemd zijn als wat ze biedt de moeite waard is. Mei 68 is daarbij wellicht verantwoordelijk geweest voor de verschuiving van mijn belangstelling van interne naar externe democratisering.

L. Heyerick: Het gekke is dat wij, Armand en ik, met onze bedenkingen over de afwezigheid van interne democratie aan de universiteiten, de externe democratie gingen bestuderen; het systeem als dusdanig dat bepaalde groepen eronder houdt. Eens wij echter in de praktijk van het onderwijs stonden en een klas binnenstapten werden we weer in de eerste plaats geconfronteerd met de machtsverhoudingen binnen de klas. Een gebrek aan interne democratie. En daar sta je dan en je wil wat maar botst in veel gevallen op een ontstellende zelfgenoegzaamheid bij onderwijzers die niet zien of willen zien dat er wat aan de hand is. Hoe saai en vervelend die school is. Dat is storend omdat je tegelijkertijd ziet dat er zo weinig kinderen graag naar school gaan.

Marc Decler wordt op dat moment in zijn hart een bondgenoot van Heyerick: Alleen al een cijfermatige analyse van het falen in de lagere school en het profiel van de leerling-beroepsschool leert dat arbeiderskinderen in het onderwijs door een burgerlijke molen worden geraaid waar zij enkel verformfaaid uit kunnen komen. Alleen het hoofd telt.

Zelfs los van dikke theorieën over sociale reproductie is het revolterend om vast te stellen dat kinderen ganse dagen op de bank zitten terwijl eenzijdig op hun hoofd wordt gemikt, voorbijgaand aan sociale, affectieve en creatieve talenten die liggen te verworden.

Het aantrekkelijke voor mij als leerkracht in *De Buurt* is dat zowel op de externe als op de interne democratisering wordt aangestuurd. Enerzijds wordt er ingespeeld op de vraag naar interne democratisering die door de meeste onafhankelijke scholen wordt gedefinieerd als een school waar kinderen gelukkig kunnen zijn en waar hun totale persoonlijkheid wordt aangesproken. Specifiek voor *De Buurt* komt daar nog het tweede luik bij. Want wij gaan ervan uit dat vernieuwing specifiek moet zijn afgestemd op arbeiderskinderen. Vandaar ook de keuze van *De Buurt* om actief te zijn in een specifieke arbeiderswijk. Een keuze voor maatschappelijke relevantie in combinatie met binnen-

schoolse vernieuwing.

Zijn er specifieke oorzaken voor het feit dat in de afvallingsrace van het onderwijs altijd de arbeidersgroep niet of nauwelijks de eindstreep bereikt?

Armand Demeyer: Eenduidige oorzaken zijn er volgens mij niet. Wel kunnen we zeggen dat er een aantal verklarende factoren zijn waarover enige consensus bestaat.

De eerste is wellicht dat arbeiderskinderen van huis uit minder voorbereid worden op het schoolgebeuren en dat ze wegens het verbalisme in het onderwijs ten tweede male worden afgeremd.

De tweede factor, maar daarover is de consensus al minder groot, luidt dat de ouders van deze kinderen een afkeer hebben van alles wat school en onderwijs heet omdat zij er zelf zulke slechte ervaringen mee hadden. Een houding die niet stimulerend werkt om de kloof tussen school en gezin te dichten in functie van de kinderen.

Ten derde, maar dat is enkel een hypothese, is de kloof zo groot en zo nefast voor arbeiderskinderen doordat het cultuurpatroon (de wijze van leven, van denken, en doen) van arbeiderskinderen zo verschillend is van de andere groepen. Hun mogelijkheden om ook buiten de school de meest diverse ervaringen op te doen zijn veel geringer. Zij zitten niet in de sport-, de muziek- of de natuurclubjes of komen niet in de meest diverse situaties. Mede gezien in de klas al evenmin — behalve op het kleuterniveau — wordt uitgegaan van de ervaringswereld van de kinderen zelf, komen zij dus helemaal niet aan bod. Maar ik zeg, dit laatste blijft een hypothese of een denkmodel dat in weinig onderzoek scherp is gezet.

Decler: Mijn verklaring voor de kloof tussen school en gezin die voor arbeiderskinderen extra groot is, komt in eerste instantie uit de rol die het onderwijs vervult in de samenleving. Voor mij is het een flagrante leugen als men in schoolplannen stelt dat kinderen op alle vlakken maximale kansen op individuele ontplooiing moeten krijgen. De school biedt gewoon een vorming die kinderen later in staat moet stellen als volwassenen te functioneren 'zoals het hoort', volgens de waarden en normen die essentieel zijn om deze maatschappij die steunt op ongelijk-

heid in stand te houden.

Een tweede verklaring haal ik uit de ontstaansgeschiedenis zelf van het onderwijs. Jarenlang was onderwijs volgen een voorrecht van de begoede klasse en pas sinds de eerste industriële revolutie, toen de industrie nood kreeg aan geschoolde krachten werd ook het onderwijs voor de arbeidersgroep toegankelijk. Het openwrikken van het onderwijsbestel was weliswaar mee het gevolg van sociale strijd maar typisch was het toch dat de kinderen uit de arbeidersgezinnen terecht kwamen in het beroepsonderwijs. Onderwijs krijgt daardoor de functie individuen af te leveren die kunnen meedraaien binnen een door anderen bepaald bestel.

Vandaar weerspiegelt volgens mij het onderwijs ook in zijn inhouden, in zijn normen en waardenkader deze samenleving. Ik denk dan aan waarden als competitiviteit, individualisme die tegengesteld zijn aan de waarden die in de sociale strijd naar boven kwamen; waarden als solidariteit en samenwerking.

Op het niveau van de klas vind je dat trouwens terug in de leerinhouden. Waar is het handboek met de leesles over het gezin dat woont in een rijkhuis met pa aan de dop. Het beeld dat we krijgen is meestal dat van het middenklasgezin terwijl het taalgebruik al even burgerlijk 'gekuist' is voor de nette middenklasser. Men onderschat de problemen die kinderen, die in dialect of in een totaal andere taal zijn opgevoed, daarmee hebben.

Demeyer doet nu even lastig en denkt door. Akkoord met je historische schets maar doe me niet meteen meelopen in het spel van de waarden en normen die zo vreemd zouden zijn voor arbeiderskinderen.

De afstand tussen school en gezin — althans het cultuurpatroon van school en gezin als verklaring meenemen is een goede maar eenzijdige werkhypothese. Je kan stellen dat arbeiders een opvoedingspatroon volgen waarin gehoorzaamheid een belangrijke waarde is. Dat is een erg functionele houding als je het bekijkt vanuit hun arbeiderssituatie. Ook de school hecht veel belang aan gehoorzaamheid. Vanuit dit oogpunt kan je stellen dat de school beter aansluit bij het opvoedingspatroon van arbeiders dan bij dat van hogere sociale strata.

Een gevaar van bovenstaand uitgangspunt is verder dat vaak wordt uitgegaan van de ge-

lijkwaardigheid van cultuurpatronen. Als mensen echter in een ongelijke verhouding staan dan is er veel kans dat het cultuurpatroon van de machthebber, dat dominant is, meteen ook superieur is. Democratisering kan dus niet betekenen 'aanpassen aan' maar wel 'vertrekken van'.

Of onderwijs dan doelbewust maatschappelijke ongelijkheid in stand houdt?

L. Heyerick: Wat heet doelbewust? Het zijn die mensen en groepen die voordeel halen bij de huidige maatschappelijke verhoudingen die ze ook in stand houden. Het onderwijs speelt in het ontstaan en aanhouden van die structuur een belangrijke rol.

De onderwijsvernieuwing lijkt zich binnen het klassieke netwerk te beperken tot vernieuwing van methodieken, kinderen wat efficiënter te leren lezen of schrijven. Gepruts in de marge of toch zinvol?

L. Heyerick: Ik geloof dat je het bestaande beter kan maken voor de kinderen en zelfs gesleutel middels remediëring en taakleraars vind ik zinvol.

M. Decler: Symptoombestrijding is het, maar fundamenteel lost het niets op. Meer nog, je loopt het gevaar blijvend te verglijden in de symptoombestrijding aangezien je op korte termijn inderdaad enig resultaat boekt wat vrij snel leidt tot zelfgenoegzaamheid.

L. Heyerick: Akkoord, maar toch blijft ook ons gesleutel zinvol. Als je met 200.000 analfabeten zit, kan je inderdaad terecht, zoals je stelt, ervan uitgaan dat er wat fout loopt met het aanleren van elementaire vaardigheden, maar dan blijf ik het waardevol vinden om voor die groep een goed leerprogramma op te zetten.

Overigens weet jij ook dat je soms symptomen moet bestrijden omdat het symptoom zelf kwaal is geworden. Ik vind het erg als volwassen mensen analfabeet zijn. Van hen kan je dan ook weinig emancipatorische kracht verwachten.

Nieuwe methodieken, betere werkvormen kunnen leiden tot onmiddellijk resultaat. Van dergelijk gesleutel kan je echter geen externe democratisering verwachten. Gezien het groot

aantal leerlingen dat er echter bij betrokken is vind ik zelfs een kleine verbetering van het klas-sieke onderwijs belangrijk.

Na een kort maar onbeslist intermezzo over het onderwijs als mogelijke motor van onderwijs-verandering krijgt Armand het laatste woord over de remediëring waarbij hij met enige beslistheid affirmeert dat hij eigenlijk niet voor remediëring is maar voor aanpassing van onderwijsprogramma's kiest. 'Mijn ervaring leert mij dat als je wat aan methodieken verandert dat ook zijn weerslag heeft op andere klas-fenomenen. Ik heb zelf ondervonden dat leer-lingen lager onderwijs beter kunnen voorbereid worden op 'schoolse gebieden'. Minder door remediëring of compensatieprogramma's dan wel door onderwijsvernieuwingen die te maken hebben met concrete streefdoelen als lezen, wiskunde...'

L. Heyerick: Als je de levensomstandigheden van de ouders en de kinderen expliciet mee wil opnemen in het klasgebeuren mag je geen vreemde zijn. Nu staat de school te ver af van arbeidersouders. Dat geldt nog meer voor mi-granten. Hun behuizing, hun werk is zo slecht dat zij er vaak zelf al wat aan willen verande-ren maar de school is voor hen geen mede-stander.

De Buurt gaat er vanuit dat de brede maatschappelijke factoren en verbanden waarin ook kinderen opgroeien mee worden verrekend in het onderwijs. Een open zetten van de schoolpoort dat meer is dan wat vriendelijk onthaal van ouders.

M. Decler: Omdat kinderen zich moeten herkennen in wat op school gebeurt en aangezien hun ervaringen daar een wezenlijk element in zijn, moeten volgens mij die brede factoren mee worden opgenomen. Het gaat dan om de huis-vesting, verkeersveiligheid, arbeidsomstandig-heden... We proberen — en het woord is hier juist gekozen — dat op twee manieren te be-reiken. Enerzijds via de weg van de methodiek, anderzijds door de interne organisatie van de school.

Naar de methodiek toe is wellicht bekend dat wij werken met projectonderwijs waarvan een der karakteristieken het buurtgerichte is. Con-creeet gezien betekent dit dat voor de projecten

zoveel mogelijk informatie uit de wijk wordt ge-haald om die in de school, in de leefgroepen te verwerken waarna we het resultaat daarvan terug in de wijk brengen om daarover een dia-loog op gang te brengen. Leerstof en leer-inhouden worden derhalve via de ervaringen van de kinderen uit de wijk zelf gehaald en niet uit leer- of handboeken.

Naar de organisatie van de school toe — het beheer en het beleid —, dat wordt meege-dragen door de ouders ook al gaat dat gepaard met veel moeilijkheden.

A. Demeyer: Oké, ook ik ben voorstander van projectonderwijs maar de toepassingsmo-gelijkheden dienen gerelativeerd. Er zijn haast geen buurtscholen meer en de herkomst van de kinderen op school is zowel geografisch als sociaal daarvoor te heterogeen. Het leven in de wijk waar de school ligt kan hen niet wezenlijk raken omdat het niet gaat om hun objectieve levenssituatie.

L. Heyerick: Ik heb ook kritiek op project-onderwijs an sich vanuit de indruk dat men poogt alle leren op een soms kunstmatige wij-ze in het project te duwen. Past het er helemaal niet in dan komt dat leren niet aan bod. Op die manier toegepast zal projectonderwijs nogal eens ten koste gaan van het aanleren van de noodzakelijke basisvaardigheden zoals reke-nen en lezen.

Ter opklaring van de discussie even een verduidelijking want de begripsverwarring rond projectonderwijs lijkt nogal groot.

M. Decler: Onze ervaring is inderdaad dat het een term is die vaak wordt misbruikt. Kort ge-zegd is projectonderwijs een actieproces waar-bij de groep heel doelgericht een probleem oplost. Het is dus niet het werken rond een the-ma of een belangstellingspunt maar het oplos-sen van problemen die door iedereen als dusdanig worden ervaren. Kinderen worden in zulk onderwijs geconfronteerd met de nood-zaak een aantal vaardigheden onder de knie te krijgen omdat ze anders geen problemen kunnen oplossen. Op het ogenblik dat de groep tijdens een project die vaardigheden van lezen, rekenen, schrijven . . . nodig heeft, stoppen wij niet om een lesje in te studeren maar de bege-leider doet voor, eventueel samen met enkele

kinderen. Slechts als het project is beëindigd wordt een inoefenweek ingelegd waarin de vaardigheden die in het project essentieel waren echt worden ingestudeerd.

Ik ben er echt zeker van dat projectonderwijs in die vorm en betekenis zeer goed in staat is om ook op het vlak van de technische vaardigheden kinderen ten volle te bekwalen.

In het klassieke onderwijs durft men leerlingen nogal onder stoom zetten. Het lijkt vaak op een koers, al in het eerste leerjaar, want wie daar omstreeks kerstmis niet kan lezen is al tweederangs.

A. Demeyer: Wij zijn niet de propagandisten van tempo en pressie maar de kerstmis-race is heel reëel. Ons pleidooi is altijd geweest dat kinderen de tijd krijgen voor die basisvaardigheden. Leren lezen laten wij bijvoorbeeld over twee jaar lopen. Ik meen dat die vaardigheden op een efficiënter wijze kunnen worden aangebracht zonder andere onderwijsdoelstellingen te verwaarlozen.

Ik ga nog verder. Volgens mij zijn er een aantal vaardigheden die je maar krijgt door ze te leren ook als je ze al kent. De tafels van vermenigvuldiging zijn daar een voorbeeld van.

M. Decler: Oefening is nodig om sommige vaardigheden echt in de vingers te krijgen maar een vaardigheid wordt toch slechts eigen, als ik tot het besef kom dat ik met die vaardigheid iets kan doen.

Wat heb ik aan rekenen en lezen als technische uitvoering op zich, als ik niet weet wat ik ermee ben. Op de betekenis, de zingeving komt het aan.

A. Demeyer: Ervaring leert mij dat we op dit punt niet zo pessimistisch moeten zijn. Als je in de klas met technische vaardigheden afkomt vanuit de gedachte dat met de gehanteerde methodiek alle kinderen moeten mee zijn, dan zit je volgens mij, hoe dan ook in de betekenisgeving. Dan heeft je gesleutel invloed op de beleving van leerlingen.

Ik geef wel toe dat hoe dan ook uit het lager onderwijs op het vlak van de vaardigheden (cfr. de wiskunde of de afwezigheid van zingeving) heel wat balast overboord zou kunnen.

Waarom kan een school als *De Buurt* niet bestaan binnen het traditioneel onderwijs?

M. Decler: *De Buurt* hanteert een totaal concept dat niet zoals Freinet technieken als deel op zich of als een werkwijze voor binnen de klasmuren kan worden overgenomen.

Bij ons is alles anders. Wij werken niet met jaarklassen maar met leefgroepen (twee voor de lagere school, met ongeveer 20 kinderen per groep en telkens 2 begeleiders). Wij kennen geen handboeken voor de kinderen, de inhouden komen uit de wijk, de ouders komen in de klas of participeren aan de beleidsvoering.

Om dit totaal-concept in het bestaande onderwijs toe te passen zouden ontzettend veel structuren moeten worden doorbroken.

Die vaststelling sluit voor mij echter de dialoog allerminst uit. Op didactisch vlak denk ik dat zeer veel uitwisseling mogelijk is en ons concept van projectonderwijs ligt bijvoorbeeld erg dicht bij het model dat bij wijze van experiment in een aantal beroepsscholen wordt toegepast. Ik denk dan aan ideeën als produktgericht werken, het doorbreken van de vakkenindeling, team teaching, het aanbrengen van de theorie vanuit de praktijk.

inzake de interne structuur ligt de overdrachtelijkheid veel moeilijker. Ik zelf heb in de buurt met vallen en opstaan al geleerd wat democratie wel en niet is. Het heeft mij doen inzien dat als mensen op volwassen leeftijd voor het eerst fundamenteel op coöperatieve wijze moeten werken, dat vreselijk moeilijk is. Maar meteen is dat een pleidooi om kinderen van jongsaf aan te scholen in samenwerking, in het plannen, het organiseren, het discussiëren en het uitwerken van ideeën. Wij volwassenen blunderen te veel op menselijk en organisatorisch vlak.

L. Heyerick: Een aanvulling daarbij vanuit een andere hoek. Laat mij niet zeggen dat ik *De Buurt* elitair vind. Qua recrutering is ze dat allerminst. Iets wat niet van een aantal andere onafhankelijke scholen kan worden gezegd.

De Buurt is echter met haar concept wel elitair omdat het niet overdraagbaar is binnen de algehele organisatie van het onderwijs. Het grootste knelpunt daarin ligt in de omringingsgraad, het aantal leerkrachten per leerling. Als *De Buurt* die bezetting als een onaantastbaar gegeven handhaaft vrees ik dat met het traditioneel onderwijs toch niet zo veel dialoog mo-

gelijk is. Ik weet dat het een gemakkelijke kritiek is, maar er is toch iets van aan.

A. Demeyer: Een ander punt is de selectie van de leerkrachten. De inzet die in de alternatieven gevraagd wordt van de leerkrachten is een veelvoud van die in het klassiek onderwijs. En meer dan 95 procent van de leerkrachten staan toch nog altijd in het klassiek onderwijs. Te hoge eisen stellen aan het personeel of een te strenge selectie betekenen voor mij dat zo'n experiment niet overdraagbaar is.

Als toetje na die nieuwe vaststelling van de gapende kloof tussen de dwerg en de reus, doen Demeyer en Heyerick hun suggestie naar een overbrugging toe:

'Wij geloven in het nut van de dialoog maar zien de afstand nu al te groot, zodat de vooroordelen elk gesprek onmogelijk maken.

Waar wij van dromen is van de creatie van een tussenniveau. Dat zou gevormd kunnen

worden door scholen die aan verandering willen werken en daarvoor binnen het bestaande bestel een grotere autonomie krijgen zonder dat zij echter afwijken van de officieel vastgelegde subsidiëeringsvoorwaarden. We zien daarin een middel om het monolietisch blok, dat het onderwijs is, te doorbreken. Voorlopig kunnen we enkel wat sleutelen op klasniveau, maar mocht zulke autonome, vernieuwingsgezinde school kansen krijgen, dan zou ook het schoolniveau kunnen worden aangepakt. Van zulke school dromen wij omdat van daaruit, ook met scholen als De Buurt, de dialoog wel mogelijk zou worden.

Zulke school zou uiteindelijk ook eens kansen geven aan die leerkrachten die nu vaak geïsoleerd in hun klas, goed onderwijs proberen te geven maar die in hun vernieuwingspogingen, geïsoleerd als ze staan, worden ontmoedigd.'

*Interview afgenomen door
G. Grosemans.*

Gresea v.z.w.

Gresea, afkorting voor Groep voor Research naar een Strategie voor een Economisch Alternatief, werd in 1978 opgericht als studiecentrum om een bewustmaking rond de noord-zuidverhoudingen te stimuleren. De groep tracht dit op de meest concrete manier te doen, namelijk door het bestuderen van productiesectoren. Via deze concrete studies hoopt Gresea een betere kijk te krijgen op het internationaal economisch systeem en wil ze een té algemene discussie, die uiteindelijk nergens toe zou leiden, vermijden.

Gresea koos productiesectoren uit die de spil vormen van de economie van de ontwikkelingslanden en de geïndustrialiseerde wereld (in deze laatste groep vooral Europa en België) teneinde aan te tonen dat de *aard* van het internationale economische systeem zowel de arbeider uit het noorden als de bevolking uit het zuiden met de nefaste gevolgen ervan opzadelt.

A. Activiteiten van Gresea

1. De groep verrichtte studies over tabak, koper, bouwmaterialen uit asbest-cement, telecommunicatie, zonnepanelen, aluminium en ricinusolie.
2. Deze studies worden uitgegeven door de groep zelf of door een uitgever terwijl de groep ook voor de verspreiding zorgt. De publikaties zijn gericht naar vakbondsmilitanten, leraars, onderzoekers, derde-werldmilitanten...
3. Gresea maakt ook klankbanden (audiovisuele montages) over tabak, koper, overdracht van technologie en telecommunicatie.
4. De groep neemt deel aan vormingsactiviteiten en debatten over de bestudeerde onderwerpen.
5. Gresea beheert een documentatiecentrum dat toegankelijk is voor het publiek en waarin men talrijke artikels terugvindt over de sectoren en bedrijven die de groep bestudeert. De documentatie is geïnformatiseerd om een snelle en nauwgezette opzoeking en gebruik toe te laten.

B. Ons werkgroepensysteem

Zoals we stellen doet de internationalisatie van het productieproces en de uitbreiding van de wereldhandel de onderlinge afhankelijkheid en de mechanismen van de uitbuiting toenemen. Gresea hoopt daarom de belanghebbenden van een bepaalde productiesector samen te brengen: arbeiders, onderzoekers, gebruikers, en dit zowel uit België, Europa als uit de derde wereld.

Deze bijeenkomsten moeten een duidelijke en krachtdadige analyse mogelijk maken en een nieuwe en meer uitgewerkte vormingsdynamiek voortbrengen.

Twee werkgroepen zijn op dit ogenblik binnen Gresea actief:

- Non-ferro
- Telecommunicatie

C. Structuur van Gresea

De *permanente* ploeg verzorgt de coördinatie van de werkgroepen, verricht het studiewerk en staat in voor de verspreiding van de publikaties, de vormingsinitiatieven en verzorgt het beheer van het documentatiecentrum.

De *begeleidingsgroep*, samengesteld uit onderzoekers, vakbondsmilitanten, derde-werldmilitanten en functionarissen onderzoekt met de permanente ploeg de theoretische en praktische problemen die tijdens de onderzoeken opduiken.

Publikaties

1. Tabak
 - Analyse du système de production mondial du tabac/29 p./60 fr.
 - Fume, c'est du belge/53 p./60 fr.
 - Analyse van het productiesysteem van tabak/29 p./60 fr.
 - Rook maar lekker Belgisch!/51 p./100 fr.
 - Fiches van de montage/47 p./100 fr.
2. Koper
 - Quand j'entends le mot cuivre/129 p./150 fr.
 - Fiches van de montage/54 p./100 fr.
3. Asbest
 - Overdracht van technologie
 - Een buis voor de Derde Wereld
 - Fiches van de montage/48 p./100 fr.

4. Telecommunicatie

- Les télécommunications en Belgique, en-jeux et stratégies/63 p./120 fr.
- Du télégraphe au télétexte, les réseaux du profit/Editions Ouvrières EVO/176 p./293 fr.
- Fiches van de montage/79 p./150 fr.

5. Aluminium

- Géopolitique de l'aluminium: dossier de travail/250 p./400 fr.

Diamontages

(50 dia's, 1 cassette, 1 dossier)

- L'empire de la cigarette/12 min./2000 fr.

— Als de rook om je hoofd is verdwenen/12 min./2000 fr.

— Quands j'entends le mot cuivre/13 min./2000 fr.

— Koper, het rode goud?/13 min./2000 fr.

— Een buis voor de Derde Wereld/13 min./2000 fr.

— Du télégraphe au télétexte, les réseaux du profit/18 min./68 dia's/2800fr. (ook verkrijgbaar als VHS-video)

— Van telegraaf naar teletekst/18 min./68 dia's/2800fr. (ook verkrijgbaar als VHS-video).

Alle prijzen zijn exclusief portkosten.

Gresea

Tweelingenstraat 74

2018 Antwerpen (03/235.28.70)

Waversesteenweg 136

1050 Elsene - Brussel (02/511.33.12)

Hoe effectief is de vredesbeweging?

Reactie op het standpunt-artikel van Hugo Van den Enden over de politieke effectiviteit van de Vredesbeweging (VMT, 1983, nr. 5) en de antwoorden daarop van Dirk Van Damme en Jos Geysels (VMT, 1984, nr. 2).

De door Hugo Van den Enden opgeroepen discussie over de effectiviteit van de vredesbeweging dreigt door het over en weer gaan tussen verschillende niveaus en problematieken enerzijds en door zowel de heftigheid als de opeenvolging van herformuleringen anderzijds in onduidelijkheid te verzanden. De discussie is belangrijk genoeg om te proberen ze toch nog wat te structureren. Zeker als wij tot een discussie over alternatieven willen komen. Ik behandel achtereenvolgens:

- de vraag naar het bewustzijn van de door en in de vredesbeweging gemobiliseerde massa;
- de vraag naar de resultaten, die de vredesbeweging reeds behaald heeft;
- en de vraag naar de mogelijke alternatieven.

1. Het bewustzijn van de gemobiliseerde massa

VdE heeft in zijn eerste stellingname benadrukt dat het bewustzijn van de door de vredesbeweging gemobiliseerde massa ten eerste erg verdeeld is (daarbij ontwerpt hij een schaal van zes posities gaande van radicaal tot zeg maar bijna-geïntegreerd [VDE I, p. 75]) en ten tweede erg emotioneel gekleurd is, in die mate dat van een vorm van escapisme gepraat kan worden. In zijn tweede tekst benadrukt hij dat dit bewustzijn niet verder gaat dan een soort van 'gezond verstand', dat bezwaarlijk gelijkgesteld kan worden met een 'rijk uitgewerkte theoretische kennis' (VDE II, p. 54). In beide gevallen waarschuwt hij voor de gevaren, verbonden aan de ontgoochelingen, die met de 'voorspelbare ondoelmatigheid' van dergelijke vormen van bewustzijn samengaan.

Wat zijn die gevaren dan? In de aanhef van zijn eerste tekst spreekt hij over onverschilligheid en verbittering over 'de politiek' (VDE I, p. 72), in de tweede tekst over de te vrezende effecten van uitblussing van revolte-energie (VDE II, p. 55), indifferentisme (sic), anti-politisme (VDE II, p. 53). Om deze stellingen te onderzoeken

is het nuttig het bewustzijn van de gemobiliseerde massa op drie niveaus te bekijken: dat van de analyse, dat van de doelstellingen en dat van de strategie.

Wat de analyse van de bewapeningsdynamiek betreft denk ik dat VdE het bewustzijn in de vredesbeweging onderschat. De rakettenkweste heeft tot polarisaties geleid in alle lagen van de bevolking: gezinnen, klassen, buurten, werksituaties enz. Veel mensen hebben tegen-gestelde opvattingen en worden bijna dagelijks gedwongen hun stellingname te expliciteren. Het is waar dat veel van deze discussies binnen de termen van de burgerlijke politiek, m.a.w. vooral vanuit een oost-west- en bijna nooit vanuit een noord-zuidperspectief, gevoerd worden en dat de vredesbeweging daartoe heeft bijgedragen. Maar het is ook waar dat er niet zelden een 'over-bewustzijn' van de economische bepaaldheid van de bewapeningsproblematiek is. Ook VdE en Dirk Van Damme nemen in de discussie vrij snel 'de invloed van het militair-industrieel complex' in de mond, een invloed die m.i. wat de rakettenproblematiek betreft maar eens aangetoond moet worden (de belangen van het militair-industrieel complex bij de (relatief achterop geraakte) conventionele bewapening zijn in elk geval duidelijker). Economische determinatie hoeft niet zo direct te zijn. En daarnaast is er natuurlijk ook de (relatieve) autonomie van het politieke in bewapenings- en defensie-kwesties. Mij valt intussen wel op hoe ruim verspreid de 'vulgair marxistische' verklaring is, wat m.i. enkel verklaard kan worden door het wijdverbreid cynisme als het politiek-economische zaken betreft. En van cynisme kan men veel zeggen; maar snel tot ontgoochelingen leidt het niet. (Ik beweer dus niet dat er sprake is van een rijk uitgewerkte kennis. Maar geen andere vormen van bewustzijn erkennen dan verijnde wetenschappelijkheid en naïef irrationalisme is geen staaltje van verijnde wetenschap en dus...). Misschien kunnen wij het gemiddeld bewustzijn in de vredesbeweging best omschrijven als 'half-wetenschappelijk cynisme gekruid met

een beetje hoop'.

Wat de *doelstellingen* betreft, kan men zeggen dat in het algemeen VdE gelijk heeft dat er meningsverschillen zijn tussen de mensen die tegen de onmiddellijke plaatsing zijn, zoals men weet uit opiniepeilingen de meerderheid van de bevolking. Maar als je het spectrum vernauwt tot de mensen die deelnemen aan de mobilisaties — en dat is toch de groep waarover VdE het had —, verschuift het beeld naar links en komen alleen nog de door VdE uitgewerkte varianten a en b aan bod: uit een enquête van het Nijmegenstudiecentrum voor Vredesvraagstukken tijdens de grote demonstratie op 29 oktober '83 in Den Haag bleek dat van de daar aanwezige demonstranten:

- 97,9% het NAVO-dubbelbesluit verwerpen;
- 74,7% van de vrouwen en 70,9% van de mannen alle kernwapens onmiddellijk Nederland uit wilden (dat is dus reeds VdE's meest radicale variant a);
- 46,3% (onder de vrouwen zelfs 56%) gingen nog verder; zij wilden dat Nederland onmiddellijk de NAVO zou verlaten (1), een eis die door 'de' vredesbeweging zelfs nog niet gesteld is.

Op dit niveau blijkt er dus geen tegenspraak tussen radicaliteit en massaliteit — en ik zie geen reden om te denken dat dit in België anders zou liggen. Uit hetzelfde onderzoek bleek dat de demonstranten geen al te grote illusies hadden dat 'de' politiek rekening zou houden met hun eisen: daar waar twee jaar voordien in Amsterdam slechts 21,4% geloofden dat de raketten er toch zouden komen, was dit aantal in Den Haag aangegroeid tot 40% en nog eens 33% dachten dat de raketten gedeeltelijk zouden worden geplaatst. 73% waren dus allesbehalve optimistisch, maar toch kwamen zij betogen! Het aantal aanhangers van meer radicale acties was dan ook verhoudingsgewijs toegenomen: in Amsterdam reeds 57%, in Den Haag 72%.

Daarmee belanden wij bij de problematiek van de *strategie*, ongetwijfeld de moeilijkste. Ik denk dat VdE's stelling over het escapisme in de vredesbeweging t.a.v. dit punt het meeste opgaat. Maar dat 'escapisme' moet juist verbonden

worden met de moeilijkheidsgraad van de discussie over de strategie. Het is mijn stelling dat veel militanten genoeg hebben van de 'marxistische' maximalistische stelling, waarin ook Van den Enden lijkt te vervallen (zie Van Damme, p. 83), dat alleen een succesvolle strategie op alle terreinen tot een oplossing kan leiden. Zo'n maximalisme kan tot immobilisme leiden — zie bijv. Van den Enden: 'Ik sta dus noch positief noch negatief tegenover die betogingen' (VDE, p. 74) — en dat willen deze activisten vermijden. Liever dan zich wijs te laten maken dat het toch niet zal helpen — wij zagen reeds dat ze dat voor een zeer groot deel zelf ook denken — willen ze toch maar iets doen. Het is waar dat dit soort activisme een 'vlucht' vooruit is en het blijft noodzakelijk als marxisten de strategie-kwestie te stellen (ik ga daar op in in punt 3).

Maar ik vind het gemakkelijk te gaan zeuren over dissonantiereductie van 'gelovigen' (VDE, p. 52) die gepikeerd reageren (ibid., p. 55), als men mensen op de minachtende toon aanpakt zoals VdE dat doet. Het is hier inderdaad nodig even de man te tacklen die een serieuze bezinning wil uitlokken en in een serieuze zoektocht geïnteresseerd is (VDE, p. 52-53) en niet begrijpt waar Dirk Van Damme en Jos Geysels toch zijn minachting of morele afkeer voor de massa vandaan hebben gehaald. Zij worden dan ook streng aangemaand zijn tekst beter te lezen (VDE II, p. 52, 54).

Dat is toch niet serieus. In de aanhef van VdE's eerste tekst lezen wij al: 'De euforie van de "true believers" in de politieke macht van de moraal, zal wel weer eens omgeslagen zijn in ontgoocheling, onverschilligheid of verbittering over "de politiek". (...) Maar mensen en bewegingen plegen nu eenmaal niets uit de geschiedenis te leren.' Op p. 76: 'Helaas zijn "true believers" nu eenmaal onwezenlijk taai in hun politieke naïeviteit. Het "heilig vuur" pleegt nu eenmaal nooit voor een helder zicht te zorgen...'. Verder blijkt uit de nagekomen publicatie van een vergeten stuk uit de eerste tekst dat VdE bijna een hele kolom besteedt aan een ondialectisch geschimp - of waren er geen vakbondsacties, vredesdemonstraties? - op de bevolking die 'zonder noemenswaardige weerstand' de politiek van de huidige regering over zich heen laat komen: 'Nee, zulke bevolking, zulke volksvertegenwoordigers, zulke sociaal-

democraten, krijgen in de grond van de zaak alleen maar de nucleaire holocaust-dreiging en de raketten die zij verdienen'. Op dezelfde pagina worden de verwachtingen van de vredesbeweging in een zin niet alleen twee keer 'pijnlijk irreëel', maar daarnaast ook 'ronduit "stompzinnig"' genoemd (VdE II, p. 72). Jos Geysels en Dirk Van Damme hebben er niet naast gelezen. VdE zegt: 'Van wie een repliek schrijft moet ten minste verwacht worden dat hij leest wat er staat'. Mij dunkt dat dit ook voor de eigen teksten geldt.

Daarnaast vind ik het vreemd dat iemand die, zoals VdE, geïnteresseerd is in een zakelijk debat als verdediging opwerpt dat 'Van Damme wat geforceerd moeilijk doet' — als die gewoon probeert op zakelijke wijze twee problemen analytisch te onderscheiden en daarnaast vraagt naar de objectieve criteria die VdE gehanteerd heeft — en dan verder stelt: 'In een essayistische tekst kan men natuurlijk geen stringente, systematische en volledige politologische analyse verwachten?' Ik dacht te begripen dat de vredesbeweging, en niet alleen zij, aan dergelijke praktijken ten onder ging. VdE heeft het soort kritiek gekregen 'die hij verdient heeft'. Het blijkt dat een dergelijke aanpak inderdaad eerder verdedigende reflexen — langs weerszijden — oproept dan dat zij aanzet tot een zakelijk en open debat. Ook intellectuelen moeten op dat vlak uit de geschiedenis leren, tenzij ze edito's voor de De Nieuwe willen gaan schrijven. Verdedigende reflexen kunnen overigens alleen de vormen van escapisme versterken die zij willen bestrijden.

Om nu terug te keren naar onze bewustzijnsproblematiek: mijn slotsom is dat het gemiddeld bewustzijn van de gemobiliseerde mensen in de vredesbeweging genoeg doorspekt is met politiek realisme en zelfs cynisme om hen voor al te grote ontgoochelingen te behoeden. In die zin lijkt het mij dat VdE te veel de 'kater na mei '68' als model gebruikt heeft. Bij vele deelnemers (neemsters) aan de beweging van '68 waren de revolutionaire verwachtingen veel meer overspannen dan nu het geval is. In tegenstelling tot wat VdE beweert, leren mensen en bewegingen wel degelijk uit de geschiedenis en de vredesbeweging van dit ogenblik is dan ook een typisch voorbeeld van een beweging die globaal een aantal lessen heeft getrok-

ken uit zowel de beweging van de jaren zestig (gevaar van overschatting van de mogelijkheden) als van de jaren zeventig (gevaar voor marginalisering, zie Van Damme, p. 79 en 82). Daarmee is niet gezegd dat ze op dat vlak een soort ideale synthese tot stand zou hebben gebracht.

Ik beweer ook niet dat een eventuele mislukking op het vlak van de doelstellingen voor niemand een traumatische ervaring zal zijn (zoals ik al zei: hoe cynisch men ook is, een beetje hoop heeft men altijd). Ik zie daarin echter zeker geen groter probleem dan in de apathie van hen die niet in beweging zijn gekomen. Daarenboven zou het voor veel mensen niet minder traumatisch geweest zijn als er helemaal geen beweging tegen de verdere bewapeningswedloop was tot stand gekomen, laat staan als de leiding van de vredesbeweging er voortijdig het loodje had bij neergelegd omdat zij nu eenmaal niet in staat was om het probleem van massaliteit en radicaliteit op te lossen. Ik herhaal het: dit is geen reactie van een 'true believer' die zijn dissonanties wil reduceren. Ik tracht enkel aan te tonen dat een stellingname zoals die van VdE — wijzen op impasses en dan zeggen dat er evengoed geen beweging kan bestaan — op zich ook demoraliserend kan werken — de 'gepiketeerde' reacties wijzen gelukkig op het tegendeel —, iets wat VdE zelf gevaarlijk zou moeten vinden.

2. De resultaten van de vredesbeweging

T.a.v. de resultaten van de vredesbeweging is VdE nogal dubbelzinnig: enerzijds kan de vredesbeweging door haar bewustzijn niet effectief zijn, anderzijds noemt hij tussen haakjes enkele 'eventuele gelijdelijke termijneffecten', iets verder 'zo men wil: positieve *neveneffecten*' genoemd: nieuwe ideeën over bewapeningswedloop, het kernwapengevaar, de O.-W.-betrekkingen; impulsen op de sociaal-democratie en op fracties van de christendemocratie; hypocrisie-ontmaskering (VdE II, p. 55). Dat zijn zaken waaraan men toch niet zomaar kan voorbijgaan!

Elders heb ik, samen met Joop Roebroek, gesteld dat door de mobilisaties van de nieuwe sociale bewegingen de burgerij er niet in geslaagd is haar successen in de economische

strijd ook naar andere terreinen, zoals de kernbewapening, de atoomprogramma's, het milieu..., te verleggen en dat deze bewegingen daarom een essentiële plaats in de confrontatie tussen loonarbeid en kapitaal innemen (2). Het is duidelijk dat de vredesbeweging hierbij een belangrijke rol gespeeld heeft en blijft spelen. Vooral op het terrein van de buitenlandse betrekkingen en de defensie-politiek wordt door de burgerlijke pers telkens weer geconstateerd dat de periode van 'eenvoudige consensus' voorbij is. Zoals VdE zelf, zij het wel zeer beknopt, opmerkt: de sociaal-democratie in Noord-West-Europa is op dit vlak snel geëvolueerd. Laten wij niet vergeten dat tot in het begin van de jaren zeventig de sociaal-democraten bijvoorbeeld de interventie van de Amerikanen in Vietnam ondersteunden. Nu is Schmidt, één van de initiatiefnemers tot het NAVO-dubbelbesluit, in zijn eigen partij gemarginaliseerd, heeft de technocraat Simonet door deze koerswijziging de PS verlaten... Ook de problemen binnen de CVP, evenals het stemmenverlies van deze partij, hebben niet weinig met deze door de vredesbeweging opgeworpen problematiek te maken.

De reden waarom Van den Enden deze effecten minimaliseert lijken tweemaal. Ten eerste beoordeelt hij de effecten in eerste instantie, vanuit zijn bekommernis voor de eventuele ontgoochelingen van de actievoerders, vanuit de gestelde doelen van de beweging zelf (VdE II, p. 52, 55). Hier lopen echter twee dimensies door elkaar. Hoe overspannen de verwachtingen van die actievoerders zijn, heb ik al besproken. Maar er is meer: Van den Enden gaat er van uit dat, als er geen afgewogen strategie is, de beweging als het ware per definitie niet effectief kan zijn. Of erger nog: de resultaten kunnen niet beduidend zijn, want hij had het zo voorspeld (o.a. VdE I, p. 77, II, p. 52) (3)! Dat is geen vruchtbare benadering, die zoals in het geval van VdE, als ik zijn stellingname begrepen heb, tot sectarisme kan leiden. De geschiedenis leert ons dat de best afgewogen strategie kan mislukken en dat een weinig overwogen actie succesvol kan zijn. Zoals ik reeds zei en in punt 3 verder uitwerk, ontslaat ons dit niet van de plicht om over strategieën na te denken, ze te evalueren, bij te stellen, enz. Maar de werkelijkheid gebiedt ons intussen ook zonder vooringegenomenheid de resultaten van bewe-

gingen, los van ons oordeel over hun strategieën, te evalueren.

Wij dreigen anders in een idealistische benadering gevangen te blijven die de effectiviteit van bewegingen enkel afmeet aan hun interne coherentie. 'Vanuit het standpunt van een materialistische conceptie van de geschiedenis', schrijft Göran Therborn in een artikel waarin hij de effectiviteit van de verschillende nationale arbeidersbewegingen vergelijkt, 'is wat gedaan en bereikt wordt belangrijker dan de ideeën die men erop na houdt. Vormen van praktijk zijn (...) interessanter dan bewustzijnsvormen' (4). Ik reken het persoonlijk tot een van de interessantste bevindingen van het boek van Joop Roebroek en mezelf over de nieuwe sociale bewegingen in Vlaanderen en Nederland, en het blijkt dat ook mensen binnen de bewegingen daar moeite mee hebben, dat wij moeten vaststellen dat, ondanks al hun interne tegenstellingen en hun zelfs overwegend idealistisch karakter, deze bewegingen een belangrijke rol spelen in de tegenstelling tussen arbeid en kapitaal, dat ze zelfs eerder en meer nog dan de arbeidersbeweging het naoorlogse compromis tussen de twee belangrijkste klassen op de helling hebben gezet. Zoals gezegd heeft ook de vredesbeweging, met al haar beperkingen, daar een rol in gespeeld.

3. Tekortkomingen van de vredesbeweging

Iedere beoordeling moet echter dialectisch zijn. Ik deel zeker niet de mening van Dirk Van Damme dat 'de vredesbeweging die tactieken en activormen heeft gebruikt die gegeven de maatschappelijke mogelijkheden de beste resultaten hebben opgeleverd' (p. 81) en VdE heeft gelijk niet zomaar vertrouwen te hebben in het beraad dat het VAKA op 3 december '83 heeft gehouden (VdE II, p. 52). Maar ook hier moeten wij onderscheiden naar niveaus. Eerst en vooral de *eisen*. Mandel stelt terecht dat op dit vlak het belangrijkste beoordelingscriterium het *unilateralisme* is. Alleen een beweging die voor ontwapening in het eigen blok opkomt (en haar eisen dus niet van diplomatieke onderhandelingen laat afhangen) kan zich niet het initiatief uit handen laten nemen en dus een massakarakter behouden (5). Op dit punt kan het VAKA, zoals Jos Geysels opmerkt (p. 50),

niets verweten worden. In haar belangrijkste eisen is de benadering ondubbelzinnig unilateraal: geen raketten in België, stopzetting van de werken in Florennes.

Wat de *korte termijn strategie* betreft zijn er al meer problemen. De Werkgroep Politieke Filosofie en Praktijk schreef op 6 april j.l. in *De Morgen* dat het centrale probleem van de vredesbeweging niet meer zozeer een overtuigingsprobleem, maar een institutioneel probleem is, namelijk hoe kan een maatschappelijke meerderheid omgezet worden in een politieke. Het vreemde is dat deze werkgroep met veel nadruk het probleem stelde, maar blijkbaar aarzelde de voor de hand liggende oplossing voor te stellen, namelijk de eis van een referendum over de kernraketten. Tot nu toe is door een soort zelfcensuur ook het VAKA voor deze eis teruggeschrikt. De SP loopt er met name niet warm voor en daar wordt toch iets te veel rekening mee gehouden. Toch zijn er signalen dat dit punt eindelijk weer op de agenda zal komen (Elcker-Ik gaat er bijvoorbeeld een studiedag aan wijden; zelfs in de Nederlandse Partij van de Arbeid begint een strekking die een referendum over deze kwestie wil zich duidelijker af te tekenen), zij het in vergelijking met de 'politieke timing' misschien te traag (6).

Ondertussen blijkt ook hier 'de' vredesbeweging achter te lopen op de door haar gemobiliseerde mensen. In Den Haag bleek niet minder dan 51,9% van de ondervraagden voor een referendum te zijn tegen 18,5% voor het door de Nederlandse vredesbeweging (en in België de SP) voorgestelde 'volkspetitionnement'. Daarnaast wilde nog eens 27,6% gewoon allebei! Het lijkt mij dat de vredesbeweging, als zij de huidige impasse nog tijdig wil doorbreken, buiten deze eis geen alternatief meer heeft. Daarvoor zou zij nu zo snel en intensief mogelijk campagne moeten gaan voeren. Haar basis is er zeker rijp voor.

Daarnaast kan nog een heel boek opengedaan worden over de gevaren die de vredesbeweging bedreigen door zich enkel toe te spitsen op de kernraketten, hoe belangrijk die kwestie ook is. Hier stelt VdE terecht de vraag van het *lange termijn perspectief*. Het is toch opvallend dat niemand nog luidop durft te spreken over het uitreden uit de NAVO als noodzakelijke

voorwaarde om niet telkens met nieuwe kern dreigingen geconfronteerd te worden. Een dreiging die daarnaast steeds grotere vormen begint aan te nemen is die van de Europese defensiemacht, juist omdat ook de sociaal-democratie daarvan een voorstander is en veel atoompacifisten daardoor in slaap gewiegd worden. Met stijgende verbazing zag ik bijvoorbeeld tijdens de verkiezingsavond van 17 juni j.l. op de Nederlandse televisie welk een vurig pleitbezorger van die Europese benadering men in Paul Goossens gevonden heeft. Als men Europa militair één wil maken (op dit moment gebeurt dit binnen de NAVO, maar het zou natuurlijk ook daarbuiten kunnen), dan is dat enkel omdat de volgende ronde in de bewapeningswedloop, kernwapens inclusief, voor landen als Groot-Brittannië en Frankrijk gewoon te duur aan het worden is. Ook de toenadering van Frankrijk tot de NAVO-strategie van de 'flexible response', met de daarbij horende tactische kernwapens en neutronenbommen (door bepaalde mensen vriendelijk 'granaten' genoemd), dreigt destabiliserend te gaan werken (7). Tenslotte wordt door die Europese verhaaltjes de rol van de NAVO en het Europees deel ervan in de noord-zuid-problematiek verdoezeld. Als Europa zich moet versterken, dan is het in de eerste plaats om de politierol in de Derde Wereld over te nemen op de plaatsen waar de Verenigde Staten die niet meer willen of kunnen waarmaken (denk aan Zaire, Tsjaad, de Malvinas, Libanon, straks misschien de Perzische Golf). De vredesbeweging, of op zijn minst een deel ervan, zou — en zeker nu het publiek zo ontvankelijk is voor deze problematiek — tegen deze ontwikkeling duidelijk stelling moeten kiezen.

Ook de nieuwe bewapeningswedloop die de NAVO dreigt uit te lokken op het vlak van de chemische en elektronische wapens, om nog maar te zwijgen van de 'star wars' ontwikkelingen, zijn thema's waarop de vredesbeweging niet attent genoeg kan zijn. Propagandistisch kan elke poging in die richting direct gekoppeld worden aan de contradictie dat volgens de liberalen de staat ontvet moet worden. Heeft men blijkbaar geld voor wapentugen, dan kan de eis 'Geen bommen, maar bananen, sociale zekerheid, kwaliteitsonderwijs,...' zo duidelijk mogelijk, meer nog dan nu (bijv. met affiches waarop de keuze illustratief wordt afgebeeld),

gepopulariseerd worden. De vakk beweging is normaal gezien daarvoor niet ongevoelig.

We zien dus grote tekortkomingen, zowel op het vlak van de strategie als van de lange termijn benadering. Op dit niveau is de theoretische zwakte onweerlegbaar. Het probleem is hier dat veel nieuw-linkse kaders geen klaar onderscheid maken — en Dirk Van Damme valt daaraan m.i. in zijn reactie ook ten prooi — tussen de doelstellingen die ze zich stellen en de compromissen die zij eventueel moeten sluiten. Zonder na te denken over eventuele mogelijkheden na te streven doeleinden gaan ze direct over op de compromissen. Discussieer je met kaders uit de vredesbeweging dan gaat bijna iedereen vlug akkoord dat, om uit de hele bewegingsdynamiek te komen, wij de NAVO uit moeten. Sommigen zullen er zelfs mee instemmen dat een soort democratisch socialisme op wereldvlak een noodzakelijke voorwaarde voor een duurzame wereldvrede is. Maar zowel twijfels die steeds meer mensen hebben over de realiseerbaarheid van zo'n socialisme enerzijds, als een veel voorkomend suïvisme t.o.v. het (veronderstelde) gemiddeld bewustzijn anderzijds (vroeger werd dat terecht 'opportunistisch' genoemd) verhinderen veel kaders om eerst klaar te stellen wat hun doelstellingen zijn, en daarna na te denken over hoe je die best kunt bereiken.

Denk bijvoorbeeld aan de eis 'België uit de NAVO'. Het is duidelijk dat deze snel weerklink zou kunnen vinden, maar door een gevaarlijk soort zelfcensuur durft niemand daarover te beginnen. Ik zeg ook niet dat het hele VAKA die eis nu maar moet overnemen — dat zou de massabasis inderdaad in gevaar kunnen brengen — maar binnen de beweging kunnen radi-

calere groepen daar toch meer propaganda voor maken en dan zien wij wel in welke mate het aanslaat en zich verspreidt. In die zin is het jammer dat de belangrijkste kaders van Elckerlk en Oxfam-Wereldwinkels, de meest linkse groepen in het VAKA, daarbinnen de representatieve plaatsen hebben ingenomen. Misschien was (en is) dat ook nodig om belangrijke verworvenheden van de beweging, zoals het unilateralisme, overeind te houden. Maar het ontnemt hen voor een groot stuk de mogelijkheid om binnen de beweging politiserend te werken. Men zou zich bijvoorbeeld kunnen inbeelden dat vanuit deze organisaties, samen met belangstellende basisgroepen en vredesgroepen (zoals in Nederland) een 'Platform van radicale vredesgroepen' gevormd zou worden dat een aantal meer radicale eisen zou verdedigen en propageren. Dat zou zeker zowel het ideologische als het theoretische gehalte van de beweging ten goede komen, zonder de massabasis ervan in het gedrang te hoeven brengen (Dirk Van Damme denkt hier teveel vanuit het geheel; juist de wisselwerking van deel en geheel kan politiserend werken) (8).

Hugo Van den Enden komt de verdienste toe op het belang van het lange termijn perspectief gewezen te hebben. Door zijn eenzijdig hameren daarop, en dan nog voor een groot stuk op het niveau van het individueel bewustzijn, dreigde de discussie echter direct op een dood spoor te geraken. Ik hoop door deze bijdrage de discussie opnieuw geopend te hebben. Misschien zijn er mensen uit de vredesbeweging die daarop willen ingaan?

Dany Jacobs
Nijmegen, 25 juni 1984

1. Alle cijfers uit *De Volkskrant*, 2/11/1983.
2. D. JACOBS, J. ROEBROEK, *Nieuwe Sociale Bewegingen in Vlaanderen en Nederland*, 1983, Antwerpen, Toestanden-Boeken, p. 92.
3. In die zin lijkt Jos Geysels wel redenen te hebben om VdE van kringredeneringen te verdenken.
4. G. THERBORN, 'Why Some Classes Are More Successful than Others' in *New Left Review*, nr. 138, maart 1983, p. 38.
5. E. MANDEL, 'The Threat of War and the Struggle for Socialism' in *New Left Review*, nr. 141, sept. 1983, p. 41.
6. Ik deel overigens de principiële en tactische bezwaren van een aantal mensen tegen het referendum niet. Tactisch: voor zover ik het overzie leren de ervaringen in landen waar referenda meer ingeburgerd zijn dat de uitkomsten daarvan eerder links dan rechts van die van de norma-

ie parlementaire procedures liggen. Principieel: voor wie beweert een democraat te zijn moet het referendum toch een volwaardige vorm van besluitvorming kunnen zijn, en zeker na een grondig maatschappelijk debat, zoals wij dat nu wel stilaan over de kernraketten gehad hebben.

7. Het 'voordeel' — vergeef mij de uitdrukking — van de vroegere NAVO-strategie (en de nu nog geldende Franse strategie) van de 'massale vergelding' was immers dat zij zo stupied was — een totale vernietiging uitlokken bij de geringste aanval — dat zij daardoor ook totaal onbruikbaar was. Het gevaar van de op het eerste gezicht veel meer gematigde 'flexible response'-benadering daarentegen is dat men een beperkt begonnen escalatie niet in de hand kan houden.

8. Het is waar dat, doordat sinds december j.l. ook de basisgroepen van de vredesbeweging voor de helft in de stuurgroep van het VAKA vertegenwoordigd zijn, de matigende invloed van de traditionele vredesgroepen verminderd is. Maar een dergelijke organisatorische maatregel is niet voldoende om aan de noodzakelijke verdere politisering te kunnen werken.